

**PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH PRZY ZESPOLE DWÓCH OLTARZY
BOCZNYCH I AMBONIE Z KOŚCIOŁA P.W. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOLA
W CHOMIĄŻY**

Wrocław 2018

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

INFORMACJE O OBIEKCIE

Wieś Chomiąża znajdująca się w gminie Malczyce po raz pierwszy wzmiankowana była w 1175 r. Dokument wymienia ją jako znajdującą się przy najpopularniejszej drodze z Lubiąża do Środy Śląskiej. W 1224 r. wieś i jezioro przy którym się znajduje zostały zamienione przez księcia Henryka I na wieś Dobern koło Opoła. W ten sposób wieś stała się majątkiem cysterek z Trzebnicy. Obecnie dokument uznawany jest za falsyfikat, jednak nie zmienia to faktu, że wieś znalazła się w orbicie wpływów klasztoru trzebnickiego w I połowie XIII w. Najprawdopodobniej w tym okresie wzniesiony został pierwszy, drewniany kościół w Chomiąży. W dokumentach z lat 1235-1267 klasztor trzebnicki wielokrotnie potwierdzał przynależność wsi. W 1285 roku, ze względu na częste wylewanie rzeki i spowodowane tym zniszczenia w płodach rolnych matka przełożona cysterek trzebnickich zmniejszyła daninę, jaką mieli odprowadzać mieszkańcy wsi. W XIV w., w latach 1320-1337 r., wieś należała do klasztoru cystersów w Lubiążu, żeby w II połowie XIV w. wrócić jako własność do trzebnickich cysterek. 24.05.1403 r. wydany został akt erekcyjny kościoła, a do probostwa włączona została także wieś Rusko. Wybudowano kościół w stylu gotyckim. Chomiąża stała się dość szybko wsią protestancką. Już w 1522 r., miejscowy proboszcz Hieronim Neumann zaczął głosić ewangeliczne kazania. Protestantyzm utrzymał się w Chomiąży aż do 1652 r. i oficjalnego dekretu likwidującego kościoły protestanckie. W latach 1693-96 na bazie wcześniejszej budowli powstał nowy kościół, którego fundatorką była Krystyna - przełożona cysterek trzebnickich. Jej poświęcenia dokonano w 1727 r., kościół zyskał wtedy wezwanie św. Michała Archanioła. W skład parafii wchodziły wsie: Chomiąża, Brodno, Rzeczyca i Lipnica. Spis z 1803 r., wymienia Chomiążę jako parafię katolicką, w której skład wchodziło 2 wsi i 260 wiernych. Po sekularyzacji w 1810 r., kościół przeszedł pod patronat państwa. Kościół w Chomiąży przeszedł trzy renowacje, w latach 1965, 1977 i w 1998 r. W 1966 został wpisany do rejestru zabytków pod nr. A/1150/1653.

Kościół pw. Św. Michała Archanioła jest murowany, orientowany, jednonawowy, trzyosiowy, z zakończonym trójbocznie prezbiterium, które jest węższe od nawy. Prezbiterium kryte kolebą z lunetami. Od południowej strony do prezbiterium przylega dzwonnica kryta cebulastym hełmem. Wizerunek kościoła po barokowej przebudowie odnaleźć można w dziele Wenera *Topographia oder Prodromus delineati Siediae Ducatus...*

Wyposażenie kościoła jest barokowe i pochodzi z I ćwierci XVIII w. W jego skład wchodzi ołtarz główny, ołtarze boczne, ambona i chrzcielnica. Tematem tego opracowania są ołtarze boczne, oraz ambona.

Na drewnianą, polichromowaną ambonę składa się korpus na planie zbliżonym do prostokątna, podwieszony na południowej ścianie prezbiterium oraz baldachim. Do korpusu prowadzą schody z pełną balustradą. W ambonie znajdują się rzeźby pełne i półpełne. W ornamentyce dominuje mięsisty liść akantu. W partii ornamentu złączenia. Polichromia imitująca marmoryzację.

Balustrada schodów prowadzących do korpusy ambony wypełniona została płycinami z motywem liści akantu.

Korpus ambony zaprojektowany został architektonicznie. Podstawę stanowi gzyms wypełniony ornamentem roślinnym z przewiązką, z którego zwisają festony z chwostami. W centralnej części korpusu, za pomocą kolumn o kompozytowych kapitelach, dźwigających gzyms, będący zarazem parapetem, wydzielone zostały nisze, w których umieszczono pełnoplastyczne, poniżej naturalnej wielkości rzeźby. Postacie ewangelistów (na północnej ścianie korpusu: Marek, Matusz, na zachodniej: Łukasz) posadowione zostały na zdobionych ornamentem konsolach, za ich plecami, wieńczący nisze znajduje się ornament z motywem muszli. Na północnej ścianie korpusu, rozdzielający rzeźby przedstawiające św. Marka i Matusza, znajduje się ornament kartusz z ornamentu roccailowego. Na zachodniej ścianie korpusu, znajdująca się w centrum rzeźba przedstawiająca św. Łukasza flankowana jest przez płyciny wypełnione ornamentami, analogiczne do tych znajdujących się w balustradzie schodów. Parapet korpusu, utworzony z gzymsu dźwiganego przez kolumny z centralnej części jest kierowany. Wyłamuje się on w miejscach, gdzie znajdują się nisze, powtarzając ten układ.

Architektoniczny baldachim powtarza rzut korpusu. Składa się on z zwielokrotnionego gzymsu. W jego podniebieniu, na wklęsłej płycinie umiejscowiona została płaskorzeźba przedstawiająca gołębicę Ducha Świętego. Baldachim wieńczy pełna postaciowa rzeźba przedstawiająca ostatniego ewangelistę – Jana.

Ołtarze boczne umiejscowione zostały na ścianie oddzielającej węższy prezbiterium od szerszej od niego nawy głównej. Ołtarz na północnej ścianie poświęcony jest Najświętszej Marii Pannie, zaś na południowej – św. Jadwidze Śląskiej. Obrazu utrzymane zostały w ciepłej tonacji barwnej. Oba ołtarze są analogicznie wykonane. Na cokole posadowiona została rama, w którą ujęty został obraz olejny na płótnie. Rama obrazu w centralnej dolnej części wyłamuje się w łuk, robiąc miejsce kartuszowi z motywem liścia akantu. Rama zamknięta jest łukiem podwieszonym. Obrazowanie obrazu ujęte jest ponadto rzeźbionymi motywami liścia akantu, ornamentu wstęgowego, przetykanego puttami oraz uskrzydłonymi główkami anielskimi. Na obrazie przedstawiającymi Najświętszą Marię Pannę, Maryja ukazana została w podwójnej symbolice. Widzimy ją jako immaculatę, ale trzymającą Dzieciątka Jezus, w drugiej ręce trzyma lilię – symbol czystości i męczeństwa, oraz berło. Na jej skroni widnieje korona. Drugi z ołtarzy poświęcony został św. Jadwidze Śląskiej – najważniejszej świętej zakonu cysterek trzebnickich. Księżna-święta przedstawiona jest to w typowy sposób – bosą, w cysterskim habicie, w płaszczu książęcym i z modelem kościoła.

Bibliografia

„*Krajobraz pogodny: informator monografia gminy Malczyce*”, pod red. Z. Pilcha, Malczyce 2009.

Lutsch Hans, *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien. II Die Landkreise des Reg. - Bezirks Breslau*, Breslau 1889.

Katalog zabytków sztuki w Polsce, Seria Nowa, red. Wrabec Jan, Wrocław 1997.

OŁTARZE

Wymiary nastawy ołtarzowej 320 x 160cm

Wymiary malowidła 110 x 76cm

Wymiary mensy 166 x 93 x 93cm

AMBONA

Wymiary korpusu 400 x 130cm

Wymiary baldachimu 400 x 50cm

Wymiary balustrady 200 x 130cm

Wymiary rzeźby figuralnej 4 x 50 x 30cm

BUDOWA TECHNOLOGICZNA

Elementy dekoracyjne wystroju (ambona i ołtarze boczne) to obiekty tożsame stylistycznie jak i pod względem technologii i techniki wykonania. Stan zachowania obiektów jest porównywalny, bez wtórnych ingerencji.

Obiekty są konstrukcjami drewnianymi, pokrytymi warstwą zaprawy kredowo-klejowej, wykorzystanej w części jako warstwa dekoracyjna (rzeźba figuralna). Nastawa jak i mensa polichromowana jest farbą temperową (?) w formie szarej marmoryzacji. Dekoracja rzeźbiarska nastawy oraz ambony jest złożona jest w technice klejowej z partiami polerowanymi i matowymi.

Malowidła wykonano w technice olejnej lub olejno żywicznej na podobraziu płóciennym.

STRATYGRAFIA WSTĘPNA OBIEKTU

Nr w.	Oznaczenie graficzne	Charakterystyka Warstwy	Faza Chronolog.	Datowanie
1		Warstwa temperowej marmoryzacji		
2		złoto płatkowe		
3		pulment		
4		zaprawa kredowo-klejowa		
5		drewno podłoża		

Opis warstw:

1. marmoryzacja farbą temperową (?) w obrębie nastawy mensy ołtarzy oraz korpusu i baldachimu ambony
2. złoto dekoracji rzeźbiarskiej
3. pulment
4. zaprawa kredowo – klejowa
5. drewniane podłoże

STAN ZACHOWANIA

Stan zachowania obiektów jest zblizony, wszystkie zachowane są w złym stanie. Mimo braku przemalowań i wtórnych ingerencji, nastąpiła znacząca degradacja warstw technologicznych oraz rozległe ubytki formy (brak szyszki i części struktury w korpusie ambony, liczne ubytki ornamentyki w ołtarzach). Osłabiona została wytrzymałość mechaniczna drewna przez długotrwałe sąsiedztwo z zawilgoconą ścianą. Struktura jest przegniła a elementy konstrukcyjne osłabione, widoczne są ślady działania drewnojadów.

Sądząc ze stanu zachowania poszczególnych elementów konieczne będą uzupełnienia stolarskie i rzeźbiarskie.

Natomiast warstwa zaprawy na skutek wahań wilgotnościowych miejscami wykazuje bardzo słabą przyczepność do podłoża; kruszy się, łuszczy i odpada. Warstwa złocień oprócz miejsc ubytków zaprawy i rozległych przetarć na wypukłościach formy, zachowała się w zmatowiałej i zabrudzonej formie. Warstwa malarska struktur architektonicznych w wielu miejscach łuszczy się i odpada. Malowidło olejne jest zabrudzone z widocznymi drobnymi zaplamieniami oleistą substancją. Powierzchnia z widocznymi zniekształceniami i mocno pociemniałym werniksem. Przez brak dostępu do odwrocia trudno określić kondycję krosien.

ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Generalnym założeniem jest przeprowadzenie konserwacji technicznej i estetycznej elementów, zatrzymanie procesu degradacji drewnianej struktury. Brak przekształceń plastycznych oraz mechaniczny charakter zniszczeń daje podstawę do przywrócenia obiektowi jego pierwotnego, estetycznego wyrazu. Ołtarze i ambona muszą być zdemontowane z powodu planowanych prac budowlanych w kościele.

Obiekt zostanie oczyszczony. Wykonana zostanie impregnacja strukturalna osłabionych elementów a zniszczone części konstrukcyjne zostaną zrekonstruowane. Całość zabezpieczona zostanie przeciw owadziom szkodnikom drewna. Złuszczenia i spęcherzenia warstwy zaprawy zostaną podklejone. Ubytki zaprawy zostaną uzupełnione wraz z rekonstrukcją warstwy złocień. Ubytki warstwy malarskiej po uprzednim podklejeniu zostaną uzupełnione metodą naśladowczą. Malowidło zostanie oczyszczone i pozbawione ew. przemalowań a ubytki zaprawy uzupełnione a warstwa malarska wypunktowana metodą naśladowczą. Jeśli kondycja drewnianych krosien będzie tego wymagać zostaną wymienione na nowe.

ROPONOWANE POSTĘPOWANIE

- demontaż obiektu i przewiezienie do pracowni
- oczyszczenie wstępne z luźnych nawarstwień, kurzu, brudu etc. (miękkie pędzle szczecinowe)
- zabezpieczenie i podklejenie odspojonych elementów dekoracji (Primal AC33)
- wzmocnienie struktury drewna przez impregnację oraz zabezpieczenie przed owadzimi szkodnikami drewna (Paraloid B 72 lub Hekol I-50) w ksylenie z dodatkiem środka owadobójczego)
- oczyszczenie powierzchni z nadmiaru impregnatu (rozpuszczalniki organiczne)
- uzupełnienia stolarskie i wzmocnienie elementów konstrukcyjnych mensy
- uzupełnienie ubytków zaprawy kredowo-klejowej i opracowanie jej powierzchni oraz dostosowanie estetyczne do oryginału
- uzupełnienie warstwy pulmentów pod złocenia
- uaktywnienie oryginalnych pulmentów przez zastosowanie właściwych warunków wilgotnościowych (reaktywacja zachowanych złocień)
- uzupełnienia złocień dostosowane estetycznie do dobrze zachowanych partii oryginału (złoto płatkowe i proszkowe-technika klejowa z uwzględnieniem partii polerowanych i matowych)
- uzupełnienia ubytków warstwy malarskiej-punktowanie scalające metodą naśladowczą (mazerunek mensy, marmoryzacja nastawy)
- oględziny malowidła w świetle UV w celu określenia zakresu ew. wtórnych ingerencji
- oczyszczenie malowidła chemicznie (środki powierzchniowo-czynne, preparat Conrad 2000, preparat Vulpex w przypadku miejscowych zaplamień oleistych)
- usunięcie ew. przemalowań, retuszy i kitów z malowidła mechanicznie i chemicznie (odczynniki wyselekcjonowane drogą prób)
- ewentualne wykonanie nowych fazowanych krosien z możliwością rozklinowania
- rozprostowanie malowidła na stole niskociśnieniowym i ewentualny dublaż
- izolacja oryginalnej warstwy malarskiej warstwą werniksu retuszerskiego

- uzupełnienie ubytków warstwy zaprawy kitem emulsyjnym i opracowanie powierzchni
- izolacja wykonanych kitów (szelak biały w alkoholu)
- wykonanie punktowania scalającego farbami żywicznymi (Maimeri-Restauro)
- zabezpieczenie lica warstwą półmatowego werniksu damarowego
- montaż całości obiektu
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej wg. obowiązujących zasad